

O DESPRAZAMENTO FUNCIONAL DA FAMILIA

Luís Arribas

Universidade de Santiago de Compostela

A FAMILIA ACTUAL

Non é superfluo comezar decindo que a familia é unha institución universal que existe en tódalas sociedades, conformada por elementos estruturais diferentes e con funcións diversas en cada unha das culturas e dos momentos históricos en que se considera; é esta diversidade a que suxire a idea de moitas familias e unha profunda evolución delas.

No contexto actual, ós elementos estruturais e funcionais clásicos e tradicionais hai que engadi-lo factor psicolóxico, que adquire un especial relevo. Poderíamos definilo, nunha primeira aproximación, como o conxunto de tódolos resortes emocionais que o feito da familia desencadea en cada un dos individuos que a vive, e as actitudes e reaccións que cada un deles adopta nas súas relacións cos outros membros da familia.

Este factor psicolóxico pode considerarse novo, aínda que os individuos sempre soportaran os seus propios pensamentos e cargas emocionais nas relacións sociais que mantiñan; que se poida considerar como aportación deste momento histórico ó matrimonio e á familia é porque na nosa sociedade as pautas de comportamento individual están fortemente primadas sobre as pautas de comportamento grupal.

Un segundo factor que determina a forma da familia actual é a consolidación do amor romántico como factor decisivo na elección da parella, fronte á súa elección por determinantes familiares, sistema vixente ata avanzado este século. Esta valoración positiva da existencia dun amor mutuo entre os futuros cónxuxes é favorecida por dúas causas: unha cultural, que é de novo o asentamento e recoñecemento dos

dereitos individuais da persoa, e outra económica, que pode resumirse no maior grao de independencia económica respecto da unidade familiar, que proporciona a progresiva industrialización da sociedade.

William Goode¹ analiza, en 1959, o amor como factor da evolución dos tipos e estruturas familiares na sociedade da época. Podemos afirmar que o amor representa en realidade unha forma de limita-lo número posible de parellas lexítimas, e que ten signos dun novo mito/tabú: a prohibición de casar sen amor. O amor como seguranza dunha familia estable e feliz.

Talcott Parsons considera outro elemento que aumenta a importancia do amor nas sociedades actuais; a necesidade dos individuos de supli-lo apoio que antes proporcionaba unha rede extensa de parentesco, inexistente na sociedade actual, de complexa estrutura social, na que a unidade familiar básica está formada por dúas persoas e a súa descendencia, que máis ca aportar reclama unha cota importan-

te de apoio emocional e afectivo. O amor do compañeiro convértese na única fonte de apoio, por iso ten extraordinaria importancia a súa elección.

Salustiano del Campo² chama "matrimonio de satisfacción" ó que se produce neste contexto; se cadra pola importancia capital que ten como apoio vital para os cónxuxes que o compoñen; e seguindo a tipoloxía de Louis Roussel, describe a transición dende o matrimonio tradicional, cun profundo sentido trascendente e de indisolubidade, ata o matrimonio alianza "matrimonio fusión" que prevalece hoxe no mundo occidental.

Baséase totalmente, este derradeiro matrimonio, na solidariedade afectiva, reducíndose proporcionalmente o seu carácter institucional e caracterizándose externamente pola consideración da cerimonia relixiosa como algo formal, ou pola súa substitución por un sinxelo acto legal. Ideoloxicamente susténtase na relación afectiva como única lexitimación do vínculo matrimonial; a desaparición do amor desfaino, e daquela

1. William Goode: "The teoretical importance of love", *American Sociological Review*, 24 (febr., 1959), pp. 38-47

2. Salustiano del Campo: "Familia", en: *Tratado de Sociología*, ed. do autor, Madrid, Taurus, 1985 (2 vols., pp. 9-32)

o divorcio é un trámite xurídico no que socialmente non existen culpables.

Opina Salustiano del Campo desta transición: "o que pasa é simplemente que o sistema bascula dun equilibrio antigo a un novo, do que aínda non distinguímo-los seus perfís".³

Na evolución do modelo de familia consideramos influente un terceiro factor: A asignación e distribución de roles instrumentais e afectivos dentro dela. Neste contexto desévolvese a teoría dos roles diferenciados na familia parsoniana. Considera Parsons a existencia de dous roles fundamentais que determinan a existencia da familia actual, da súa funcionalidade en calquera caso:

- Rol instrumental, asignado ó varón e consistente en proporcionar os medios naturais de subsistencia, realiza-la súa representación ante a comunidade, ante o grupo social, mediante o "status" conseguido na súa ocupación profesional.

- Rol expresivo, asignado á muller e consistente en organiza-los medios materiais que permiten a vida cotiá no fogar, e logra-la integración afectiva de tódolos seus membros dentro del.

A estrutura derivada destes roles caracterízase por unha forte división do traballo en función do xénero, a especialización das áreas de actividade ou interese da parella, e a conseguinte representatividade do home e da muller naquelas.⁴

Existen na familia diferentes "rexións" de interese; non hai que supoñer que a vida familiar implica sempre unha comunidade ampla de intereses. Nin isto ocorre nos tipos de familias primitivas, nas que é o grupo o máis directo responsable na satisfacción das súas necesidades vitais, e o cónxuxe ten, ás veces, un contacto intermitente ou esporádico coa súa descendencia; nin na familia actual, na que a especialización no traballo, e a máis profunda división sexual do mesmo producen parcelas de actividade que os cónxuxes normalmente non comparten.

3. Salustiano del Campo: o. cit., p-31.

4. "A muller non pode compensa-la súa exclusión da vida profesional máis que coa consagración á vida social; a súa contribución nas organizacións de traballo voluntario e nas actividades da comunidade residencial atópase entre as formas mellor aceptadas desta vida social", Trad.de Michel, Andrée. *Sociología de la familia y del matrimonio*, Barcelona, Península, 1974. p.112

Unicamente o mito do amor romántico disfraza esta realidade e fai pensar nunha perfecta conxunción das tarefas familiares. E é causada tamén da decepción conseguinte, vencellada ó enfrontamento cunha realidade social distinta e á incompatibilidade dos roles adscritos a cada individuo.

Nesta dirección é notable a metodoloxía empregada por Oeser e Hammond no seu traballo sobre a vida familiar⁵. Os devanditos autores consideran que esta está formada de decisións e accións, e tamén que a relación entre cónxuxes se establece segundo as distintas configuracións destes dous elementos. Este criterio permite realizar unha nova clasificación do modelo familiar atendendo ó tipo de relación entre os roles da parella, á súa intercambiabilidade ou á súa xerarquización rixida, referidos globalmente ó conxunto de actividades da familia.

Un dos tipos esenciais descritos é o da 'familia cooperativa' que decide e actúa conxuntamente na meirande parte das áreas de actividade, independentemente de que correspondan a un cónxuxe ou outro

membro da familia. Mostra grandes intereses comúns e é o tipo no que menos tensións aparecen.

Este é o modelo que a sociedade actual propón como obxectivo; nel os roles son bastante intercambiables, o que se pon de manifesto no poder de decisión e na capacidade de actuación exercida conxunta ou indistintamente, e reflétese en moitas actividades cotiás: o home atende moitas veces ó coidado da casa e ás necesidades dos pequenos. Tamén é frecuente atopar familias nas que a muller traballa fóra da casa e o seu salario sustenta á familia.

Neste modelo a cooperación esténdese ós nenos que son educados estimulando o seu propio sentido da responsabilidade, participando gradualmente en actividades e decisións familiares

Expoñeremos a continuación neste modelo de familia descrita, a máis corrente na nosa sociedade, cales son as funcións máis importantes, as que realiza con prioridade e que determinan os obxectivos que debe cumprir.

5. P. Oeser: *Social structure and personality in a city*, por Oeser e Hammond, Londres, Routledge and Kegan Paul, 1954. vol.I, parte 3ª. Tomado de: 4; W.J.H. Sprott: "La familia", *Sociología y psicología social de la familia*, por H.M.Johnson, e outros, Bos Aires, Paidós, 1967. p. 142

AS FUNCIÓNS DA FAMILIA

A familia é considerada como subsistema primario con respecto ó problema de mantemento de pautas e alivio de tensións⁶, e dicir, como socializadora e estabilizadora, sendo outras institucións as que realizan estas funcións de maneira complementaria, do mesmo xeito que a familia realiza con carácter secundario funcións de adaptación a través da consecución de bens económicos - a primitiva función económica da familia- e funcións de adaptación a través do desenvolvemento de elementos culturais -función integradora, inmersa e complementaria da función socializadora-.

Nesta presentación marco podemos asegurar que as funcións da familia foron variando ó longo do tempo, a medida e xunto coa variación da súa estrutura, sempre segundo fose a distribución de prioridades do grupo social.

A FUNCIÓN SOCIALIZADORA

Para Parsons, a función principal da familia era a socialización do neno, é dicir, a interiorización da

cultura do seu grupo de orixe e da súa familia de orientación. Como mínimo esta función comprende a aprendizaxe e interiorización da estrutura de roles e das habilidades necesarias para desenvolver un rol social determinado, técnico ou instrumental, afectivo ou emocional, incluíndose nesta dobre vertente roles de liderato, roles sexuais e os pares marido-pai, esposa-nai.

A función socializadora da familia depende do nivel de integración acadado por esta no seu mundo cultural. É válido considerar que a cada vez maior complexidade das institucións na sociedade actual, en constante expansión demográfica e desenvolvemento industrial e tecnolóxico, e a aceleración na especialización e diversificación de roles dificultan cada vez máis obte-lo coñecemento suficiente de moitos deles por parte da familia.

E isto repercute na incompleta integración cultural dos mozos realizada por moitas familias, que perden deste xeito parte da súa capacidade socializadora; que se reduce nestas ocasións á transmisión de elementos culturais propios do medio da familia, deixando a outros subgru-

6. Harry M., Johnson: *Sociología. Una introducción sistemática*, Buenos Aires, Paidós, 1973, pp.80-82.

pos funcionais como escolas, colexios, revistas e televisión unha importante parte da función socializadora, e no peor dos casos prescindindo dela.⁷

A traducción última do obxectivo socializador é conseguir un comportamento igual ou semellante, rexido polas mesmas normas có dos outros membros do grupo. Neste contexto socializador a conducta agresiva, controlada nas primeiras fases do periodo polo sistema de premios e castigos, aparece como un indicador da capacidade de comunicación cos outros individuos, e implicitamente do éxito do propio proceso.

Atendendo á proxección externa, resaltámo-la a importancia da adolescencia, última fase do proceso de socialización na familia, onde o "adestramento" vai dirixido especificamente cara ós hábitos de independencia, que inclúen os costumes sexuais e a conducta agresiva.

No primeiro aspecto, o resultado final da socialización será uns costumes sexuais similares ós dos

restantes adultos do grupo, organizados de acordo co sistema propio da familia. O segundo campo adquire unha extraordinaria importancia, porque o fracaso nel pode invalidalo éxito relativo nas restantes áreas da socialización; a conducta agresiva mide, en última instancia, a capacidade para realizar unha vida social plena.

En resumo, como Parsons considera, suponse que a familia socializadora descrita transmite ós nenos e mozos os valores universais da sociedade, expresamente os que caracterizan á sociedade industrial avanzada, e que isto realízaio a través da aprendizaxe dos roles que os pais desenvolven na familia e no medio social.

Pero existen carencias e contradicións neste proceso socializador, que foron salientadas con claridade por Andréé Michel⁸ e que se explican polos dobres referentes teóricos e prácticos dos contidos da socialización, e pola necesidade de axustarse ás pautas que predominan no medio social. Michel contrasta os obxectivos teóricos do proceso con

7. Coas inevitables secuelas que un alto número de marxinaos leva consigo: aumento da delincuencia xuvenil e da drogadicción.

8. Andréé Michel : o. cit., pp.75-86.

resultados derivados de investigacións realizadas en Estados Unidos e Francia que os cuestionan.

- *Educación das nenas.* O resultado dos traballos mostra que as nenas son socializadas para cumprir o papel de esposas e nais; a familia non innova o suficiente para lles ofrecer outra alternativa distinta á maternidade. As profesións femininas, con menores salarios e menor consideración social, son a meta máis probable para as que intentan escapar.

- *Desexo de realización do neno.* Na familia tradicional a maior autoridade do pai frea o desexo de realización do neno, aumenta en cambio coa maior importancia do rol social desenvolvido pola nai.

- *Desigualdades sociais.* A familia fomenta a pervivencia das desigualdades sociais, xa que na procura de obxectivos persoais importantes ignora a racionalidade profesional e a igualdade de oportunidades a prol de criterios familiares e de parentesco.

- *Igualdade da muller.* As investigacións realizadas en distintos

países indican que a muller segue ocupando un papel secundario no fogar, non recibindo unha colaboración igualitaria do seu home; a socialización desta tendencia inclina ós mozos a seren conservadores no tema da igualdade coa muller.

A conclusión evidente é que a familia moderna non socializa correctamente en valores culturais que a sociedade industrial alza como bandeira: liberdade e igualdade. A sociedade intenta xustificar as grandes desigualdades e inxustizas existentes propoñendo uns valores que os seus membros, persoa a persoa, non aceptan plenamente ou non son capaces de asumir e integrar na súa vida cotiá. Por iso se pode concluír que, neste sentido, a socialización da familia é disfuncional, reproducindo persoas con problemas de integración na sociedade na que viven.

A dificultade na socialización por descoñecemento de moitos contidos sociais, así como por esta dificultade no axuste dos referentes teóricos e prácticos, xunto coas dificultades que o proceso creanos mecanismos psicolóxicos que a familia utiliza⁹ e que repercuten nela mesma, representan unha especiali-

9. Luís Arribas :*La familia como institución represora*, Madrid, U.Complutense,1992, pp. 142-151.

zación cada vez máis rigorosa, que é causa da perda de contidos socializadores da familia, en favor de grupos moito máis especializados e a revitalización doutras funcións consideradas antes menos importantes.

A FUNCION ESTABILIZADORA

Utilizamos esta denominación porque Parsons chama así á segunda función microsociolóxica da familia moderna, que se refire principalmente á estabilización da personalidade adulta que a familia realiza; considera que a persoa se atopa sometida a tensións no desemprego dos seus roles sociais.

O home ten problemas no traballo cos seus xefes e compañeiros, pensa que realiza unha tarefa inferior ós seus merecementos e capacidades. Ten problemas de comunicación, e ás veces séntese incomprendido; e cre que as súas ideas e opinións son rexeitadas ou desestimadas. Nas asociacións e clubs nos que participa, a súa actividade é escasa e pasa desapercibida.

A muller ocúpase dos problemas da casa, da directa e constante vixilancia e supervisión da educa-

ción dos nenos; a limpeza, a cociña e normalmente a administración da casa correspóndenlle. Vai perdendo contacto co mundo exterior e pode chegar a sentilo hostil.

Todo isto en conxunto, como exemplo das tensións que pode sufrirla persoa, pode xerar nela unha síndrome de frustración que a familia intentará compensar, conseguindo a aceptación dos roles sociais desenvolvidos pola persoa, a autocrítica e a correcta valoración das súas ideas e sentimentos, o que é en definitiva conseguirla estabilidade emocional da personalidade. Podemos dar un paso máis e concluir que:

- a familia cobre a función primordial de axudar á estabilización da personalidade adulta fronte á tensión xerada pola realización dos roles sociais.

- a familia compensa a tensión provocada pola disfuncionalidade existente no proceso de socialización, polo propio rol como axente socializador.

Podemos facer outra consideración en relación con este enfoque: ¿con que medios conta a familia para realizar esta función?. Un recurso

importante é o diálogo e a reflexión, pero só poderá resultar positivo contando cun previo axuste psicolóxico da parella, cunha coincidencia grande da visión global do mundo, da sociedade e da imaxe que teñen da súa propia familia.

Outra posibilidade para realiza-la compensación emocional é a través dunha oferta ampla e atractiva de actividades noutros terreos: vacacións, comidas, actividade sexual, afeccións, vida familiar gratificante, en resumo. Pero hai que sinalar neste caso o perigo de que a estabilidade familiar se logre nun círculo cada vez máis afastado e illado do mundo exterior, que queda fóra das portas do fogar ata a reanudación da actividade social, do traballo, o que repercutirá nun novo elemento de disfuncionalidade socializadora da familia, tanto do adulto coma dos nenos e mozos que observan e aprenden os mecanismos sociais e a forma práctica de exercelos.

Lloyd Saxton constata que o matrimonio é máis atractivo na sociedade contemporánea ca hai só cincuenta anos, e cre que o que leva

a persoa a aceptar con agrado as responsabilidades do contrato matrimonial é a suposición de obter máis satisfacción para as súas necesidades dentro da unión conxugal.¹⁰

As necesidades da persoa, que o seren cubertas aumentan a estabilidade emocional do individuo, son de carácter material, sexual e psicolóxico, e a importancia que teñen individual e colectivamente para a parella pode servir para elaboralo mapa da relación propio dela.

Tódalas cousas materiais que necesitamos día a día poden resumirse en dúas necesidades básicas: a capacidade e independencia económica que permite á persoa acceder ós artigos e servizos precisos, como comida, vestido, sanidade, e diversións, entre outros, que se consegue directamente polo traballo remunerado e indirectamente polo efecto compensador e distribuidor dos bens económicos da familia para quen non ten nada de seu.

A segunda necesidade é poder dispor dunha casa co maior número de comodidades posible, consideran-

10. Lloyd Saxton : *El individuo, el matrimonio y la familia* , Buenos Aires, Guadalupe, 1975, pp.193-199.

do como tales a independencia que procura, a súa ubicación e os servizos complementarios que posúe.

Como apuntamos anteriormente, o reparto tradicional de roles neste terreo foi que o home aténdose o mantemento económico, e que a muller coidase da organización da casa. Aínda que este reparto poida ser considerado nalgúns casos como un dos elementos que contribúen á felicidade conxugal, G.Mauco, xa en 1957, considera esta división de roles claramente desequilibradora da estabilidade familiar.¹¹

Podemos considerar, daquela, a década dos 60 como a que marca o definitivo abandono da estrutura de roles tradicional por parte da familia contemporánea. En vez da satisfacción das necesidades materiais a través da división do traballo, búscase unha alianza que permita render mellor os recursos económicos de cada membro da parella, e distribuir equitativamente os traballos do fogar.

A sociedade occidental moderna, marco ó que se refire esta

análise da familia, nunca destacou pola súa permisividade sexual, nin entre adolescentes e adultos solteiros, nin entre individuos casados que mantivesen outras parellas sexuais. Estrictamente puritana na súa ideoloxía, cunha estrutura autoritaria firme e rixida, considerou as relacións sexuais como algo propiamente situado dentro da familia, tralo matrimonio, coa finalidade última de ter fillos e reproducir-la especie.

Tamén neste aspecto podemos considera-la barreira dos anos 60 como o límite a partir do que esta situación vai cambiar, liberalizándose a lexislación, tanto na despenalización das relacións sexuais fóra do matrimonio coma no recoñecemento dos dereitos dos nenos nados daquelas. A sociedade faise máis tolerante con estas relacións e mesmo coas parellas libres que conviven e forman a súa familia sen formalizalo matrimonio.

En calquera caso, aínda que tolere este tipo de relacións e situacións, estas non son sempre socialmente aceptadas e son xeradoras de tensións para os implicados. A fami-

11. Andrée. Michel : O . cit., p.99.

lia resulta se-la única posibilidade de satisfacer sen tensións as necesidades sexuais cun compañeiro estable e recoñecido publicamente. Evidentemente que esta satisfacción debe ser recíproca para poder falar con exactitude dunha necesidade cuberta.

As necesidades psicolóxicas de complementación e afirmación da personalidade, que serven para estabiliza-la familia, podemos considerar que teñen unha dobre proxección; no propio ego e no mundo externo da relación social.

Afirmamos que a vida familiar sucede nun círculo restrinxido de persoas no que a posibilidade de interaccións está limitada e as comunicacións privilexiadas diminúen co tempo, tanto para os adultos coma para os mozos; estes buscarán unha parella e crearán probablemente unha familia, a súa propia familia, para satisfacer esa necesidade psicolóxica que se presenta alternativamente baixo distintas formas. Como necesidade de amor e afecto que nunha ampla gamma vai dende a satisfacción dunha aspiración romántica, propia da adolescencia, a un desexo maduro e pleno, que é o elemento fundamental na búsqueda

e na selección da parella coa que se constitúe a familia.

Como necesidade de apoio emocional, de lealdade, de mantemento dos compromisos adquiridos, de protección, de exemplo de actitudes honradas en público, socialmente, e na intimidade. E finalmente a necesidade de estabilidade e seguridade no vivir de tódolos días, é dicir, na biografía persoal e social, na construción da realidade de cada membro da familia.

O desexo de ter fillos é outra razón importante para a formación da familia, e a súa realización é un elemento estabilizador para a parella, que coa asunción dos roles de pai e nai pechan un ciclo da súa propia socialización, afirmando asemade o seu "status" como membros plenos da sociedade.

A nivel individual este desexo pode responder a razóns varias e como máis posibles consideramos: a necesidade de perpetua-lo amor ó compañeiro, tendo algo común e indivisible con el. Pode responder a un desexo inconsciente de supera-la frustración propia a través dunha vida nova, por mediación. E tamén ó

desexo de continuidade, trasmitindo unha experiencia vital que permita ó fillo ter un punto de partida no seu ciclo vital mellor do que o tivo un mesmo.

Para Parsons, sería o conxunto de todas estas necesidades satisfeitas o que proporcionaría unha estabilidade emocional e afectiva á persoa, aportando dun xeito automático maior estabilidade ó corpo social, obxectivo fundamental na súa concepción e explicación da sociedade.

RESUMO

Ó longo deste artigo puxemos de manifesto a concepción das funcións máis importantes da familia actual da nosa sociedade, e os factores que determinan un desprazamento na priorización da función socializadora á función estabilizadora, e como, á súa vez, esta é considerada máis no aspecto individual ca na súa proxección social, debido á unha interpretación dominante da sociedade dende unha perspectiva interaccionista e microsociolóxica.

Isto non significa en ningún sentido que a familia acade deste

xeito unha funcionalidade "estable", xa que por unha banda esta función estabilizadora tamén pode cuestionarse nalgúns puntos que é interesante apuntar.

Como a estabilidade emocional non a conseguen por igual homes e mulleres, estas sofren máis enfermidades nerviosas cós homes e cas mulleres solteiras. A duración do matrimonio vai acompañada dun declive xeral da satisfacción mutua e do axuste conxugal, que se presenta antes nos homes. E o aumento do número de divorcios fala en contra desa estabilidade emocional que a familia procura, ou do feito que o faga de maneira continua.

Estes factores críticos podense considerar como sinais de que o cambio social é tan rápido, e tan rápida a evolución dos escenarios sociais determinada pola aparición de novas variables que afectan á familia (como o desenvolvemento da tecnoloxía reproductiva e da enxeñería xenética), que esta pode asumir novas funcións en detrimento desta función estabilizadora, á que hoxe día consideramos a súa función máis característica.

BIBLIOGRAFIA

Altavilla, E.: *Proceso a la familia*, Barcelona, Plaza & Janés, 1976.

Arribas, L.: *La familia como institución represora*, Madrid, U.Complutense, 1992

Bateson, G.: *Interacción familiar*, 1982

Becker, G.: *Tratado sobre la familia*. Madrid, Alianza, 1987

Berger, P. *La construcción social de la realidad*, 9ª ed. Buenos Aires, Amorrortu, 1989

Berghe, P. L. van den.: *Sistemas de la familia humana*, México, FCE, 1983

Cachinero Sanchez, B.: *El modelo europeo de matrimonio, evolución, determinantes y consecuencias*, *Reis*, 15, jul-81.

Campo, S.: *Análisis sociológico de la familia española*, Barcelona, Ariel, 1985

Campo, S. *Tratado de Sociología*. Madrid, 1985

Castilla del Pino, C. *Cuatro ensayos sobre la mujer*. Madrid, Alianza, 1971

Conde, R.: "Tendencias de cambio en la estructura familiar", *Reis*, 21, ene-83.

Elliot, Faith R.: *The family; change or continuity?*, London, MacMillan, 1986

Goode, W.: *La familia*. México, Uteha, 1966

Harris, C.C.: *Familia y sociedad industrial*, Barcelona, Península, 1986

Johnson, H M.: *Sociología: una introducción sistemática*, Buenos Aires, Paidós, 1973

Johnson, H. M.: *Sociología y Psicología social de la familia*, Buenos Aires, Paidós, 1967

Liu, W. T.: *Conjugal power and decision making: a methodological note...*, *American journal sociology*, 79(1),.

Llewellyn, K. N.: "La educación y la familia", *La familia*, por Erich Fromm, e otros..

Martin Lopez, E.: *Textos de Sociología de la familia*, Madrid, Rialp, 1993.

Martin Serrano, M.: *La mediación social*, Madrid, Akal, 1977

Michel, A.: *Sociología de la familia y del matrimonio*, Barcelona, Península, 1974

Mitterauer, M.: *The european family*, Oxford, Basil Blackwell, 1982

Nye, F.I.: *Role, structure and analysis of the family*, California, Sage, 1976

Parsons, T.: "La estructura social de la familia", *La familia*, por Erich Fromm e otros, Barcelona, Península, 1972.

Parsons, T.: *Social structure and personality*, New York, Free press, 1964

Parsons, T.: *Toward a general theory of action*, Cambridge, Harvard University press, 1951

Rogers, C.: *El matrimonio y sus alternativas*, Barcelona, Kairós, 1976

Roussel, L.: *La famille incertaine*, Paris, Odile Jacob, 1989

Saxton, L.: *El individuo, el matrimonio y la familia*, Buenos Aires, Guadalupe, 1975

Shorter, E.: *El nacimiento de la familia moderna*, Buenos Aires, Crea, 1977

Smelser, N. J.: *Teoría del comportamiento colectivo*, México, FCE, 1989

Sprott, W.J.H.: *Sociología y psicología social de la familia*, 1a. Buenos Aires, Paidós, 1967